

Studie

Humánní pedagogika Šalvy Amonašviliho

Lumír Ries

Abstrakt: Amonašviliho humánní pedagogika, jak autor svůj koncept nazývá, je pokusem radikálně překonat autoritářský styl vzdělávání s důrazem na mravně-duchovní aspekt edukace. Pedagogické ideje humánní pedagogiky mají značný ohlas mezi učiteli. Její tvůrce našel odpovídající způsob komunikace s širokou pedagogickou veřejností a díky bohatým publikačním a vzdělávacím aktivitám, institucionálním a organizačním nástrojům byla vytvořena rozsáhlá komunita učitelů a škol uvádějící teorii této pedagogiky do praxe v Rusku a některých sousedních zemích. Daná pedagogika může být významnou inspirací, nelze ji však ze specifického ruského kulturního prostředí mechanicky přenášet do jiné kultury.

Klíčová slova: humánní pedagogika, mravně-duchovní základ edukace, dítě, učitel, odborně-umělecké traktáty, učitelská komunita, praktická realizace, pedagogická školská subkultura

Abstract: Amonashvili's humane pedagogy, as the author terms his concept, is an attempt radically to overcome the authoritarian style of education while emphasizing its moral-spiritual aspect. The pedagogical ideas embodied in human pedagogy have won considerable support from teachers. Amonashvili has found an adequate way of communicating with the wider teaching community. Thanks to his prolific publishing and educational activities, as well as institutional and organizational tools, an extensive community of teachers and schools has been established – both in Russia and in several neighbouring countries – implementing this pedagogical theory in practice. Human pedagogy can offer a significant source of inspiration, however it cannot be mechanically transplanted from the specific Russian cultural milieu into other countries.

Key words: humane pedagogy, moral-spiritual basis of education, child, teacher, academic-artistic tracts, teaching community, practical realization, pedagogical school subculture

Pedagogika jako věda: výzkum

Gruzínský pedagog Šalva Amonašvili (1931) není u nás v odborných kruzích neznámý. V roce 1987 vyšel český překlad jeho studie o výchovné a vzdělávací funkci hodnocení žáků (Amonašvili, 1984 a 1987)¹. Je to výsledek asi dvacetiletého rozsáhlého výzkumu v desítkách experimentálních škol Gruzie, na němž spolupracovaly stovky učitelů. Výzkum, jakož i důkladná zpráva o něm, měl náležitosti metod experimentálního pedagogického zkoumání. A ačkoliv tématem byl fenomén hodnocení (v poněkud zjednodušeném tradování „vyučování bez známek“), ve skutečnosti šlo o celostní koncept edukace, neboť nové pojetí hodnocení učební činnosti nebylo možno zkoumat na dosavadním, starém pojetí výuky, označovaném ve zprávě jako imperativní. Jestliže svou dnešní pedagogiku nazývá Amonašvili *humánní pedagogikou*, deklaruje již ve zmíněné tehdejší knize jako podstatu experimentálního vyučování důslednou realizaci *humanistického principu* a rozumí jím rozvíjení celostní osobnosti žáka, upevňování humánních, mravních vztahů k lidem, přírodě, práci, životnímu prostředí, starost o vnitřní svět dítěte, o jeho zájmy a potřeby, obohacování jeho duševních a duchovních potencialit. Utváření žákovy osobnosti má být (sebe)utvářením jeho osobnosti jako celku, nikoliv jen stránky kognitivní.

Pro osobnost Amonašviliho bylo již tenkrát příznačné, že chce svými názory na výchovu ovlivňovat i širokou veřejnost. Nepublikuje pouze odborné práce v odborných časopisech a sbornících, ale soustavně popularizuje ideje humánních inovací v novinách a časopisech, a to ne pouze například v Literárních novinách (Literaturnaja gazeta) nebo v Rodině a škole, ale též v Komsomolské pravdě, Pravdě, nebo dokonce v časopise Rabotnica nebo Zarja Vostoka. Příklady témat, názvů článků: Člověk jako tvůrce Člověka; Probouzet touhu po vědění; Jak začínat s vyučováním; Dospělí a děti; Nespěchejte s rozdáváním pětěk.

Kromě teoretických a popularizačních publikací byla na výzkum vázána tvorba učebnic a různých metodik pro vzdělávací praxi. Š. Amonašvili se díky svým pracím stal známým mezi pedagogickou veřejností, u učitelů po celém bývalém Sovětském svazu. Dlužno ještě dodat, že jím vedený výzkum byl podporován několika významnými ruskými pedagogy a psychology, především protagonisty konceptu tzv. rozvíjejícího vyučování (L. V. Zankov, V. V. Davydov a další). Se zaujetím se hlásil ke skutečnému pedagogic-

¹ Uveďme ještě alespoň slovenský překlad knížky Víťajte v škole, deti (Amonašvili, 1990).

kému humanistovi V. A. Suchomlinskému, jehož – jak píše – pedagogická činnost daleko předstihla výchovně-vzdělávací praxi tehdejší školy. Přihlašuje se tedy k autorovi, který byl některými mocnými představiteli sovětské oficiální pedagogiky kritizován za „buržoazní individualismus“, „abstraktní humanismus“ apod.

V šedesátých až osmdesátých letech je, jak je patrné ze stručně uvedených faktů, Šalva Amonašvili tvůrcem pedagogiky v *prostoru a intencích scientního výzkumu*. Přitom již tehdejší zřetelné tíhnutí k niterné humanitě tohoto badatele, pedagoga a psychologa (doktora psychologických věd), vzdělaného v mezinárodně respektované gruzínské psychologické škole D. N. Uznadzeho (srov. Hyhlík a Nakonečný, 1973, s. 84), je předzvěstí jeho vývoje k spirituálně založené humánní pedagogice, o čemž pojednáme dále.

Konverze: „postscientní“ spirituální pedagogika

V současné době pracuje Š. Amonašvili v Moskvě, je profesorem na Moskevské pedagogické univerzitě, kam jej pozval její rektor V. V. Rjabov. Má zde svůj ústav (laboratoř) humánní pedagogiky a také Vydavatelský dům Šalvy Amonašviliho.

Z publikací posledního desetiletí jmenujme osobní emotivní vyznání jeho obrácení v útlé knížce *Proč nemáme prožít život jako hrdinové ducha* s podtitulem *Myšlenky ve sborově napsané* v r. 2002, vydané v r. 2003 (Amonašvili, 2003).

V krátkých promluvách adresovaných učitelům, které opakovaně oslovuje „přátelé moji, učitelé – kolegové“, sděluje textem značně expresivním své současné názory na svět, člověka, školu, etiku, spiritualitu atd. Prozatím se omezíme na pojetí pedagogiky a v souvislosti s tím na učitele.

Když se ho učitelé optají, čím se pro něho stala pedagogika, neodpoví jim, jak by odpověděl dříve: „Pedagogika je věda o zákonitostech atd. apod.“

Řekne: „Pedagogika je planetární a Vesmírná forma Vědomí, nejvyšší kultura myšlení.

Po Náboženském Vědomí je Pedagogické Vědomí nejvyšší ze všech ostatních forem vědomí. A náboženské vědomí, víra ve Stvořitele, je jeho oporou.

Je mírou života, mírou duchovna, mírou příslušnosti ke kultuře, mírou všech věd.

Podstata pedagogiky: péče a starost o osud každého dítěte, o osud lidstva.

Pedagogika je sférou Ducha, Moudrosti, Senzitivnosti, Intuice, Zkušenosti, Umění, Vědy.

Je osobnostním stavem Ducha každého učitele a vychovatele.

Vyrůstá v člověku z přirozeného rodičovského citu.

Ukutečňuje se a upevňuje se v činnosti lidí v podobě nejvyššího umění.“ (Amonašvili, 2003, s. 29).

Na jiném místě charakterizuje svou konverzi obrazně tak, že se cítí jako slepec, který nabyl zraku, který prohlédl.

V dalších podobných publikacích, které jeho blízký spolupracovník D. D. Zujev nazval traktáty, nacházíme podobné výměry pedagogiky. Střízlivěji vypověděl Amonašvili svůj názor, že *pedagogika není věda*, v přednášce prosloušené v Mezinárodním centru Rerichů v r. 2005 (Amonašvili, 2005). Popírá v ní, že pedagogika na rozdíl například od psychologie má atributy vědy. Pravdy, k nimž dochází, nejsou objektivní, nýbrž subjektivní. O relativní objektivitě pedagogických pravd lze mluvit v případech, když se nositelé subjektivních pravd jistým způsobem sjednocují, ztotožňují. (To je – dodáváme – třeba případ Amonašvilioho humánní pedagogiky, která má v současnosti mnoho pěstitelů a následovníků.)

Na základě toho pokládáme za možné rozumět Amonašvilioho pedagogice jako *postscientní*. Š. Amonašvili pěstoval pedagogiku jako vědecký obor, posléze tuto cestu opustil a našel pro sebe jiný přístup k pedagogické tvorbě. Pedagogové si mohou vzpomenout na situaci zcela opačnou, když se odborníci ve snaze konstituovat pedagogiku jako vědecký obor, o některých otázkách a fenoménech pedagogiky vyjadřovali jako o *předvědeckých*. Například W. Böhm ve svém německém pedagogickém slovníku (13. vyd. z r. 1988) u hesla „pedagogická láska“ uvádí, že během profesionalizace, „zvědečtění“ a plánování výchovy je tento personální aspekt často považován za předvědecký nebo nevědecký. A kniha známého německého pedagoga W. Brezinky se jmenuje příznačně *Od pedagogiky k vědě o výchově* (Von Pädagogik zur Erziehungswissenschaft, 3. vyd., Weinheim, 1975).

Podle Amonašvilioho nachází pedagogická tvorba řešící nové problémy edukační reality svou inspiraci a své podněty u myslitelů v celé dlouhé historii lidského myšlení o výchově. Z hlediska epistemologického se jeví Amonašvilioho pedagogika jako bádání pedagogicko-filozofické, případně pedagogicko-religionistické/teologické.

Jazyk: odborně-umělecké traktáty

Již z delšího citátu, který byl uveden výše, je patrné, že prostor pedagogiky, učitele a žáka Amonašvili povyšuje z úrovně profánní služby na úroveň

jisté vzácnosti, až posvátnosti. (Proto i psaní edukačně příznakových slov – a nejen jich – velkými písmeny.) A pro subjektivní pojetí svého pedagogického sdělování volí tomu odpovídající jazyk. Jako pedagogický myslitel, který chce říci něco nového, hledá a nalézá nový jazyk, říká věci nově. Často je říká básnický.

Kdybychom přijali Zujevovo označení Amonašviliho nevelkých knížek za traktáty, mohli bychom je nazvat *odborně-uměleckými traktáty*, v nichž je odborný styl vytlačován prostředky emotivního uměleckého vyjadřování, kde informační motiv a cíl textu je často střídán persvazí, přesvědčováním čtenáře, motivem a cílem kooperačním (výzvy ke společnému konání: přátelé školy, pomůžeme škole, aby v ní zavládla humánnost, dosud v ní panuje autoritářství); je tu i kontaktní motiv a cíl (oslovování učitelů jako přátel a kolegů, oslovování přátel školy, rodičů a také dětí); zřejmý je motiv a cíl estetický, autor se projevuje jako spisovatel, který kromě pedagogických textů napsal i zdařilá díla umělecká. Tím je například rozsáhlá pohádka *Amon-Ra. Legenda o kamenu* (téměř 500 stran) o duchovně zasvěceném chlapci z Kavkazských hor, odehrávající se v době Kristově. (I zde rozvíjí autor své pedagogické téma „tajemství“ učitele, duchovního vztahu učitele a žáka.)

Do svých pedagogických textů neváhá vkládat i krátká podobenství. Umělecký aspekt svého pedagogického sdělování dal zřetelně najevo názvem publikace *Balada o výchově* (Amonašvili, 2007a), v níž jsou jednotlivé kapitoly pojmenovány hudebními názvy, např. Variace – Dítě; Rapsodie – Tatínek, Maminka a Já; Hymna Čtení; Fantazie o Duchovním světě; Variace – Cíl Výchovy atd. Autorův obrazný, metaforický jazyk není samoúčelný; je funkčním prostředkem prohloubené obsahové artikulace jeho pedagogických textů.

Zařazujeme tuto krátkou pasáž o jazyku zcela záměrně dřív, než pojednáme o některých obsahových aspektech Amonašviliho pedagogiky, neboť v koncepci a explikaci autora této pedagogiky zaujímají jazyk a slova významné místo. Lze o tom obrazně říci: na počátku bývá slovo.

Ve svých posledních publikacích (traktátech) opakovaně užívá jako metodu určitých pasáží svého výkladu *hromadění řad slov*, jejichž sémantikou chce postihnout podstatu vykládaného fenoménu. Je to vlastně jakási zástupná podoba úplného textu explikace. Čtenář si může text vytvářet vlastním domýšlením, a to v takovém stupni úplnosti, kterou pokládá za žádoucí; nebo se může spokojit s asociativně-intuitivním obrazem daného fenoménu, vyvolaným onou řadou slov. Například vzácnost, posvátnost veš-

kerého výchovného dění, světa výchovy, o níž byla zmínka, je autorem určována těmito *Posvátnými Slovy*: Škola, Učitel, Dítě, Žák, Výchova, Humanita. V knize *Pravda školy* se hovoří o *Svatých slovech školy*, jejichž podstata v sobě skrývá pravdu školy. Je to tento rozsáhlý seznam slov: Duch, Duchovno, Nesmrtelnost, Víra, Humánnost, Poctivost, Mravnost, Láska, Šlechtnost, Služba, Myšlenka, Tvorba, Krása, Země, Kosmos, Vesmír, Vědění, Poznání, Vědomí, Nadšení, Pokora, Úcta, Vděčnost, Svědomí, Život, Světlo, Evoluce, Zdokonalování, Spása, Srdce, Rozum, Starost, Žák, Učitel, Obraz, Vzdělání, Škola a Směřování (Amonašvili, 2008, s. 50–51).

Spiritualita: svět výchovy je posvátný

Současná Amonašviliho pedagogika je *důsledně spirituální*. Duchovno je mu pilířem všech základů výchovy. I proto se jako svrchované pedagogické autority dovolává nejen on, ale velmi často i jeho spolupracovníci a následovníci, Jana Amose Komenského, vyhraněného duchovního konceptuálního rámce veškerého jeho pedagogického díla. „Mám radost ze všech, kdo opakovaně čtou Pedagogiku Komenského a vstřebávají podstatu, podstatu, podstatu (sic! L. R.) jeho učení.“ (Amonašvili, 2003, s. 19) Amonašvili nazírá svět edukace jako čtvrtým duchovním rozměrem překročený trojrozměrný svět materialistický.

Od duchovna odvozuje Amonašvili humánnost jako atribut své pedagogiky. Humánní člověk pro něho není jen člověk dobrý, lidský, spravedlivý apod. Všechny tyto vlastnosti jsou projevem jeho podstaty, nikoliv podstata sama. Podstatou pak je, když smrtelník v sobě hledá nesmrtelnost, hledá věčnost a smysl života. „Toto hledání, tento poznávací proces je rozvíjení ducha, je duchovno, duchovní život.“ (Amonašvili, 2008, s. 60) A to je také cíl a proces výchovy v humánní škole. „Člověk poznávající svou nesmrtelnou podstatu to projevuje tak, že miluje, tvoří dobro, poznává svět a lidi, všechno kolem, je lidský, spravedlivý. A učí se tomu, dělá to vědomě, cíleně, upřímně. Takto zjemňuje, zdokonaluje, rozvíjí svého ducha, stává se svobodným, vnitřně bohatým a utváří svůj duchovní život.“ (Amonašvili, 2008, s. 60–61)

Na rozdíl od některých současných západních spirituálních konceptů výchovy (srov. např. Bertrand, 1998, s. 23 n.), kde je dominantním motivem „nové paradigma“ pojetí člověka a jeho univerza proti překonanému paradigmatu industriálního vědomí a kde spirituální teorie vychází nezřídka z různých směrů nové spirituality, je Amonašviliho pojetí vědomě kontinu-

ální. Rozumí duchovnu své humánní pedagogiky jako obnovení toho, co tu odedávna bylo, *zdůrazňuje domácí tradice duchovnosti*. V Rusku a v evropských zemích bývalého Sovětského svazu, s nimiž hnutí humánní pedagogiky živě spolupracuje, je to spiritualita křesťanská. V Ruské federaci jsou však i etnika muslimská nebo buddhistická, jejichž spirituální tradice humánní pedagogika plně respektuje. Ostatně široce chápané duchovno není podle Amonašviliho omezováno religiozitou, neboť duchovnu je rozuměno jako osobní cestě vnitřního poznání transcendentna, zatímco religiozita jen zkracuje, usnadňuje tuto cestu (Amonašvili, 2003, s. 23). Je tu i širší filozoficko-spirituální kontext: filozofická, náboženská, filozoficko-náboženská a pedagogická učení minulosti i přítomnosti. (Jim je věnována rozsáhlá série antologií humánní pedagogiky.)

U převažujícího ruského obyvatelstva jde pochopitelně o duchovní tradici východního, pravoslavného křesťanství. Je pozoruhodné, jak v zemi, kde bylo náboženství po sedmdesát let sovětské epochy potíráno, chrámy bořeny, duchovní pronásledováni, školní výchova i veřejná osvěta indoktrinována ateismem a kde v postsovětské době byla, jak říká Amonašvili, jedna totalita vystřídána totalitou peněz, se religiozita a širší duchovno hlásí o slovo, a to nejen mezi prostým obyvatelstvem, jehož značná část zůstala po celou dobu sovětské moci nábožensky nezlomena. Význam spirituality si častěji než na západě uvědomují ruští intelektuálové, vědci, umělci a také učitelé. Proto podpora, kterou Amonašviliho pedagogika získává, není náhodná. *Duchovní prostor euroasijský*, k němuž se Amonašvili vědomě hlásí, je zřejmě pro duchovní bytí člověka a také pro duchovní obsah edukace připravenější než evropský západ.

V této souvislosti chci uvést informaci o pozoruhodném dopise ministru školství z roku 2004, podepsaný prezidenty Ruské akademie věd, Ruské akademie vzdělání, rektorem Moskevské státní univerzity, předsedou Ruské rady rektorů a patriarchou Ruské pravoslavné církve. Uvádí se v něm, že deklarování světské povahy vzdělání a dekret o odluce církve od státu znamená v podstatě jen to, že státní škola není administrativně nebo finančně závislá na některé církevní organizaci a neklade si za úkol přípravu kleriků. *Světský však neznamená ateistický*. Výklad termínu „světský charakter“ nemůže znamenat zákaz křesťanského vědění. „Když se vzdáme pokladů křesťanské tradice, sami zaháníme svůj národ do ateistického ghetta.“ Ateismus není nějaké objektivně progresivní vědění. Je to pouze světový názor, který nepředstavuje ani zdaleka mínění většiny obyvatel planety Země a přitom nemá žádné vědecké zdůvodnění. V zemi s tisíciletou pravoslavnou kultu-

rou, kde se ještě na konci 20. století, které se vyznačovalo nejtvrdějším pronásledováním víry, prohlašuje více než polovina obyvatel za věřící, nejsou rozumné důvody k tomu, aby se jako dříve ponechávalo ateismu vedoucí místo ve vzdělání a výchově. Ateismus odmítá antropologickou skutečnost dobra a zla, není schopen logicky nerozporně zdůvodnit potřebu a nutnost morálky, nemá tedy právo vládnout „v zemi, která hyne na nemravnost“ (Pivovarov, 2007, s. 16–17).

Věda, spiritualita, víra

Již právě uvedená informace o dopise ministru školství vypovídá něco o otázce vztahu vědy a spirituality. Š. Amonašvili reflektuje tento vztah vzhledem ke škole a výchově a rád se dovolává výroků významných světových učenců (Einsteina, Pasteura, Plancka, Junga nebo Rusů Vernadského, Lichačova a dalších) o tom, že *věda a spiritualita si neprotiřecí*. Pozoruhodné je i to, kolik současných ruských přírodovědců, především fyziků, sdílí náboženský názor na svět. A jeden z teoretických fyziků, před nedávnem zesnulý A. Je. Akimov, významný badatel v oblasti fyzikálního vakua a torzních polí, byl velmi blízkým spolupracovníkem Š. Amonašviliho podporoval aktivně hnutí humánní pedagogiky (srov. Akimov, 2007, s. 14 n.).

Pro Š. Amonašviliho *je jádrem duchovna víra*, která je vrozenou vlastností ducha. Chápe pojem víra širě než pouze jako víru náboženskou. I věda existuje a vzkvétá jen proto, že existuje víra jako předtucha nového vědění, ještě neobjeveného, vědění, které se dostaví třeba za rok nebo za celá desetiletí. Vědění vypovídá o našem omezení, zatímco víra otevírá bránu neomezenosti. Vědění je síla, avšak víra je mnohokrát silnější než jakékoliv vědění. „Ať jakkoliv triumfuje věda, její výdobytky jsou jen kapkou ve srovnání s tím, co je Příroda, co je Vesmír, co je Život a co je sám Člověk.“ Nemáme tolik vědění, abychom nemuseli v něco věřit: v sebe, v druhé lidi, v dítě, v lásku, v dobro, ve Stvořitele. Vědění je to, co je dnes a teď. Víra je věčná Pravda, je tím, co má být zítra a vždy. A člověk je bytost zaměřená na budoucnost. „To, co je ve víře, to je z budoucnosti. Víra činí člověka šťastným: již dnes žít budoucím, žít jako v budoucnu, učinit svůj duchovní život tisíckrát bohatším a krásnějším, než je svět materiální.“ (Amonašvili, 2008, s. 48–49) Toto rozumění víře je podstatným znakem Amonašviliho pedagogického myšlení a jeho konceptu humánní pedagogiky.

Vize a realita školy a výchovy

Hned na počátku je nutno zdůraznit, že svou humánní pedagogiku odmítá Š. Amonašvili považovat za pedagogiku alternativní. Jeho snahou je obnovit školu s uplatněním nejlepších humánních tradic ruské pedagogiky a školy a tradic veškerého světového pedagogického myšlení všech dob. K uskutečnění tohoto velikého ideálu má sloužit i velkorysý počín tvorby a vydávání zmíněné série antologií humánní pedagogiky, zahrnující dnes několik desítek titulů. (Podrobněji se o tom zmíníme dále.)

Když čteme první knihy Š. Amonašviliho z posledního desetiletí, čteme je s vědomím, že jeho řešení školy a edukace, jeho radikální ontologický posun *povýšení školy a výchovy z pokleslé profánní úrovně reality do duchovně vznešené, posvátné úrovně bytí*, je veskrze pozitivní. Nazírá školu jako duchovní, živý lidský, společenský organismus. Nejsou tu kritické kontrastní náhledy starého, nedokonalého na jedné straně a nového na straně druhé. Stále je tu obraz onoho žádoucího, ideálního. Proto se nám nechce věřit slovům B. I. Pivovarova, spolutvůrce hnutí humánní pedagogiky, zakladatele pravoslavného gymnázia v Novosibirsku, že si během jednání Mezinárodních pedagogických čtení (2006) stále více uvědomuje, že sám Šalva Amonašvili i jeho následovníci hovoří o dětech, o škole a o ruské škole s bolestí i láskou. S bolestí, neboť je velmi mnoho problémů; vlastně nejde jen o problémy, ale o krizi. A s láskou proto, že bez lásky nelze přistupovat k dětem.

A skutečně, teprve svůj traktát *Pravda školy* z r. 2008, jímž se obrací na přátele školy – učitele, rodiče, nynější i bývalé žáky, komponuje Amonašvili jako kontrastování toho, co nemá být, a toho, co být má. Jednotlivé části knihy pak zahajuje expresivním zvoláním: „Přátele školy! Bijte na poplach! Škola je v nebezpečí!“ A proti tomu: „Přátele školy! Pomůžeme naší Škole! Obnovíme její kořeny, kořeny Duchovna!“ nebo „Je třeba obnovit znalosti, jimž učíme! Na poznání čekají zázračné objevy!“

Co to jsou ony *hrozby*, ona *ohrožení*? Jsou především celospolečenské. Je to společenská situace postsovětského Ruska. Již jsme se zmínili o Amonašviliho myšlence, že jedna totalita byla vystřídána totalitou druhou, totalitou peněz. A dopis ministru školství, o němž byla řeč, končil slovy, že země hyne na nemravnost. Společenská situace je v různých publikacích charakterizována pocitem bezmocnosti jedněch, cynismem, chamtivostí a zlobou druhých. Sociální rozdíly bohatých a chudých jsou obrovské. Postavení humanitní inteligence v této společenské situaci ilustruje jeden televizní rozhovor, který se uskutečnil před několika lety. Novinář se táže šéfa Aeroflotu:

„Vy považujete za normální, když má šéf firmy obrovské příjmy, zatímco akademik Lichačov pobírá mizernou mzdu?“ Odpověď: „To znamená, že akademik Lichačov není v současnosti žádaný.“

O negativních jevech přímo ve školách se v publikaci *Pravda školy* dovidáme, že se vyskytuje šikana, loupeže, narkomanie, sebevraždy (ročně v Rusku více než 6 000 případů), kouření, vulgární mluvení atd. Ředitelé některých škol ve své bezmocnosti zřídili ve svých školách policejní oddělení.

Škola v postsovětské době je ohrožena tržním a konzumním myšlením: škola jako místo trhu vzdělávacích služeb; s pomocí bohatých sponzorů je nabízeno žákům i rodičům mnoho „atraktivních“ služeb podle západních vzorů: golf, populární hudba, karate, střelba z pistole, počítačové hry atd. Projevují se negativní stránky globalizace. Stát šetří na školství, tedy i na plotech učitelů.

Ve škole osířela myšlenka, „bledne krása, mravnost ztrácí hodnotu, zužuje se vědomí, srdce se stává nevraživým, vědění se mění ve zboží, otupuje se soucítění, oči se oslepují k ošklivosti, vítězí pocit vlastnictví, vítězí tma“ (Amonašvili, 2008, s. 53).

V této značně složité sociální situaci vytváří zcela mimořádný pedagogický idealista vizi a – jak ukážeme dále – realitu, která pozvedá školu a edukaci k vysokým humánním hodnotám.

Čím je tedy pro Amonašviliho škola? Myslím, že nejvýstižnější a nejkratší odpověď dostaneme, zůstaneme-li u jeho osobitého stylu sdělování a ocitujeme-li jeho lapidární výčet toho, čím je mu škola a pravda školy, doplněný krátkým fiktivním dialogem s přáteli školy – učiteli, rodiči, nynějšími i bývalými žáky:

„Řekněme si Slovo o Škole, která je:

- ohnisko duchovna a mravnosti;
- dílna lidskosti;
- zákonodárce kvalit života;
- dárkyně světla a moci vědění;
- ochránkyně kultury a jazyka;
- rozsévачka duchovna a dobra.

Čím je tvořen mír?

Řeknete: Myšlenkou, prací a tvorbou lidí.

Máte pravdu. Ale Škola je k tomu samým základem.

Čím vyniká společnost?

Řeknete: Svým duchovním směřováním.

Máte pravdu. A ono se rodí ve Škole.

Čím je silný stát?

Řeknete: Svými občany, jejich cílevědomostí.

Máte úplnou pravdu. Avšak Škola je k tomu samým základem.

To je Pravda Školy.“ (Amonašvili, 2008, s. 5).

V Amonašviliho pojetí je škola živý duchovní organismus (on říká dokonce duchovní bytost) se svým předurčením. Za velmi významné lze považovat tyto teze:

Škola vede společnost, není však sluhou společnosti.

Upevňuje stát, není však nástrojem v rukou státu.

Slouží člověku, avšak neobsluhuje jej.

O vznešenosti, posvátnosti školy zvolíme zase raději citát:

„Vedle kterého slova mezi statisíci jiných slov lze postavit slovo ‚Škola‘?

Je pouze jedno jediné posvátné slovo – Chrám.

Chrám a Škola.

...

Chrám a Škola –

jsou pramenem a stráží Víry a Kultury.

Chrám a Škola –

poskytují duchovně-mravní orientaci vědám, uměním, tvorbě.

Chrám a Škola –

jsou strážce Světla a nepřátelé tmy.“ (Amonašvili, 2008, s. 13)

Jak Amonašvili sám, tak jeho spolupracovníci a následovníci opakovaně zdůrazňují přesvědčení, že vlastním základem veškerého edukačního dění a konání je *láska* (proto se mluví o *pedagogice srdce*), a nezdědka uvádějí triádu apoštola Pavla – *víra, naděje, láska*.

Z toho, co bylo až dosud řečeno, není obtížné dedukovat, co je cílem školy, vzdělání, výchovy v konceptu dané humánní pedagogiky. Při vši komplexnosti kategorie cíle v poznávání a prožívání přírody, lidí a duchovních jsoucna, v poznávání a uplatňování věd, umění a práce je vysoko stavěna *duchovnost, mravnost* (proto se mluví o *pedagogice světla*) a velmi vysoko pak *šlechtnost a ušlechtilost člověka*.

Na to, jak je chápána *povaha vyučování*, lze usuzovat podle rozsáhlého výčtu atributů, které jsou jako podstatné spojovány s vyučovací jednotkou, vyučovací hodinou (urok). Vyučovací hodiny přinášející žákovi „syntézu Nebe a Země, syntézu Věd“, jsou Hodinami Života, Údivu, Nadšení, Dojetí, Poznání, Krávy, Mlčení, Moudrosti, Lásky, Utrpení, Soucitu, Radosti, Spo-

lečně sdílené radosti, Porozumění, Úcty, Pokání, Odvahy, Odevzdanosti, Povinnosti, Služby, Sebeobětování, Trpělivosti a Modlitby (Amonašvili, 2003, s. 54–55).

Ve škole hodné svého vznešeného úkolu je *dítě*, *žák* středem veškerého usilování a dění. Dítě je podle Amonašviliho největší nadějí přeměn světa k lepšímu. Každé dítě přichází na tento svět se svým *předurčením*, *posláním*, *s misí a s velikou duchovní energií*. Traktát *Děti, pospěšte si, budeme se učit létat* (Amonašvili, 2007b) je nadšenou apoteózou dítěte, Poutníka Věčnosti, naděje a zachránce světa s jeho nynější bídou.

Doma rodič a ve škole učitel jsou ochránci vzácných dětských bytostí. *Učitel* jako „Hrdina Ducha“, který seje, sází, ale nesklízí, seje neviditelná semena, *rozumí vznešenosti dětské duše* a zná tajemství společné cesty po *duchovních schodech od země výš*. Přitom opravdová výchova dítěte, jak hlásá podtitul *Balady o výchově*, není myslitelná bez sebevýchovy učitelů. (Tomuto tématu byla věnována Mezinárodní pedagogická čtení v r. 2009.)

Pedagogická školská subkultura jako cesta k humánní obnově školy

Amonašviliho postscientní pedagogické dílo není volání osamocenému pedagogickému mysliteli na poušti. *Široký ohlas, velký počet spolupracovníků a následovníků*, sdílejících vizi humánní pedagogiky, především však praktickou aplikaci, realizaci této pedagogiky ve školách a dalších výchovných zařízeních nutno přičítat jak tzv. objektivním podmínkám, tak podmínkám subjektivním. Co to jsou ony objektivní podmínky? Společenská, makrosociální i vnitřšolská situace Ruska a blízkého zahraničí je zřejmě dosti diferencovaná. Přes výše vzpomínané negativní skutečnosti a krizové jevy je patrně i příznivé klima jak ve značné části společnosti, tak ve značné části škol a učitelstva, pro přijetí idejí této humánní pedagogiky. Jak již bylo naznačeno, euroasijský kulturní prostor je patrně více otevřen duchovnu než například prostor střeoevropský. (Můžeme se ptát, kolik z oné jasně vymezené spirituality by unesla česká a kolik slovenská společnost, čeští, slovenští učitelé a pedagogické odborné kruhy.)

Základní příznivou subjektivní podmínkou je *výjimečná osobnost Šalvy Amonašviliho*, jeho myslitelská hloubka a originalita, nalezení adekvátní osobité komunikace, jak své ideje zprostředkovat těm adresátům, kteří hledají změnu a kterým radikálně nový koncept školy a výchovy vychází vstříc. Kromě osobnostního charismatu má Amonašvili i schopnost obklopit se pomocníky při šíření a realizaci onoho nového konceptu, nalézt účinné nástroje

pro toto šíření a realizaci. A samozřejmě nechybí nadšení, zaujetí a píle tvůrce této pedagogiky a zástupu spolutvůrců a pomocníků.

Pokusme se něco z toho konkretizovat. Š. Amonašvili neúnavně přednáší po celém Rusku. Jsou zřizována *speciální pracoviště*. Jen v Moskvě jsou dvě významné instituce: Ústav (laboratoř) humánní pedagogiky při Moskevské pedagogické univerzitě a Centrum humánní pedagogiky při Mezinárodním centru Rerichů. Ve více než 160 městech Ruské federace byly v r. 2007 činné ústavy a centra humánní pedagogiky. V ukrajinské Vinnici zahájila činnost vysoká škola – Akademie humánní pedagogiky, jejímž rektorem je člen (akademik) Ruské akademie pedagogických a sociálních věd V. M. Galivatyj, blízký spolupracovník Š. Amonašviliho.

V Moskvě jsou každoročně pořádány významné konference, nazývané *Mezinárodní pedagogická čtení*. Od roku 2002 jich bylo osm s těmito tématy (z nichž některá jsou v Amonašviliho duchu nazvána poeticky): Humánní pedagogika a duchovno vzdělávacích míst. – Můj úsměve, kde jsi? – Proč nemáme prožít život jako hrdinové ducha? – Co pochopíme bez srdce? – Pospěšte, děti, budeme se učit létat. – Humánní pedagogika: pravda školy. – V duchovní číši dítěte září zárodek zrna kultury. – Pravda výchovy dítěte spočívá ve výchově nás samých. (Některá témata – i ta poeticky nazvaná – jsou zároveň tématy Amonašviliho knih.)

Výsledky těchto pedagogických čtení jsou každoročně publikovány v reprezentativním časopise nazvaném *Tři klíče (= láska, vědění, krása). Pedagogický věstník*. Vezměme jako příklad věstník z šestých pedagogických čtení (rozsah 200 stran ve formátu A4, bohatě ilustrován fotografiemi). Obsahuje přes 50 příspěvků z plenárního jednání, z práce kulatých stolů a zajímavá sdělení o výchovné praxi škol.

Jaké informace o hnutí humánní pedagogiky lze z tohoto věstníku získat? Dovídáme se, že pedagogických čtení v roce 2006 *se účastnilo přes 500 (563) zájemců*, z nichž velká většina byli učitelé (nebo ředitelé) škol a pracovníci dalších výchovných zařízení; rovněž převážná většina referujících byli praktické. Již tato okolnost svědčí o *důsledném směřování Amonašviliho humánní pedagogiky k edukační praxi*. Kromě účastníků z nejrůznějších míst Ruské federace byla zastoupena Litva, Estonsko, Lotyšsko, Bělorusko a Ukrajina.

Kromě učitelů a pedagogických teoretiků byli na těchto čteních účastní psychologové, psychoterapeuti, pracovníci školské správy, jednotlivě též vědci, literáti, umělci, představitelé kulturních institucí, redaktoři časopisů. Řada předních učitelů, kteří pracují podle koncepce humánní pedagogiky, jsou členy nebo korespondenty Ruské akademie vzdělání (Ruskaja Akade-

mija Obrazovanijsa – RAO). Hovoříme-li o účastnících čtení, stojí za zmínku, že 111, tedy zhruba pětina, byli účastníci z Moskvy, opět převážně praktické ze škol a z výchovných zařízení. Nepokládáme totiž za nedůležité, že humánní pedagogikou bylo významně „zasaženo“ hlavní město, které udává v leccems tón celé zemi, zvláště v kultuře široce chápané. V tomto smyslu může mít Moskva vliv též na kulturu pedagogickou, školskou.

O tom, že humánní pedagogika nemá jen podporu vědeckých, kulturních osobností a institucí, ale také některých *vysokých politických a státních míst*, svědčí například vystoupení předsedkyně výboru vzdělání ruského parlamentu (Státní dumy Ruské federace), která je zároveň prezidentkou Všeruského pedagogického shromáždění. Tato instituce má také dva tzv. lídry, z nichž jedním byl sjezdem v r. 2006 jednomyslně zvolen Š. Amonašvili. Prezidentka se k tomu vyslovila tak, že Amonašvili je skutečný lídr učitelů země, představitel toho nejlepšího, co nyní ve škole je. Druhým lídrem je prezident Ruského svazu průmyslníků a podnikatelů; s ekonomickou podporou této instituce se počítá v době probíhající školské reformy. Humánní pedagogika má též podporu ze strany vlády a některých vlivných poslaneckých frakcí. Když jsme se výše zmiňovali o diferenciaci společenského klimatu, můžeme nyní doplnit, že se dějí některé pro školu pozitivní věci i v mocenských a ekonomických strukturách země.

Jestliže se vrátíme k výše uvedenému konstatování o důsledném směřování Amonašviliho humánní pedagogiky k edukační praxi, doložíme to ještě alespoň dvěma informacemi. První se týká struktury a forem jednání pedagogických čtení. Druhý den třídního jednání pedagogických čtení v lednu 2009 byl převážně věnován *praktickým ukázkám vyučování* (master-class): 4,5 hodiny z 6 hodin jednání. Druhá informace je o čtyřech *prakticky orientovaných seminářích* humánní pedagogiky v ukrajinské Vinnici, které vedl Š. Amonašvili. První byl pro začínající učitele, druhý pro studenty učitelských vysokých škol, třetí pro venkovské učitele, čtvrtý pro vedoucí pracovníky ve školství. V každém z nich bylo kolem 800 účastníků. Amonašvili uskutečnil též pět ukázkových hodin na téma *Komunikace utvářející ducha je srdcem pedagogického procesu*.

Pro šíření idejí humánní pedagogiky má zajisté velký význam *vydavatelství*, které je k dispozici, jak jsme uvedli výše. A mimořádným publikačním a vydavatelským počinem je rozsáhlá série *antologií humánní pedagogiky*. (V obchodní nabídce začátkem roku 2008 bylo 35 titulů této antologie. Hlavní redaktor série D. D. Zujev se zmínil o tom, že připravil již 50 titulů.) Projekt antologií vychází z Amonašviliho pojetí pedagogiky. Jak bylo ře-

čeno výše, nová pedagogická tvorba řešící nové problémy edukační reality nachází svůj zdroj, svou inspiraci u těch myslitelů v celé historii lidského myšlení o výchově, jejichž dílo je blízké řešeným problémům a je výsostně humánní. Série antologií začíná dávnými mysliteli, např. Starým Mistrem Lao-c' nebo Konfuciem a končí Vygotským, Leontjevem nebo Iljinem. Jsou tam filozofové (Aristoteles), náboženské osoby (Ježíš Kristus, apoštol Pavel, Mohamed), vědci (Vernadskij), umělci, básníci (Leonardo da Vinci, Schiller) a samozřejmě pedagogové (Komenský, Pestalozzi, Ušinskij) atd.

Originální je i pojetí antologií, a to opět s ohledem na edukační praxi. Text vybírá a sestavuje známý odborník, který je též autorem úvodu. Každý titul má ještě svého „prvního čtenáře“, jímž je pro tuto roli vybraný vynikající praktik, který je autorem velmi krátkých osobních komentářů na některých místech textu antologie.

Ve Vydavatelství Šalvy Amonašviliho vycházejí jak teoretické práce (též jiných autorů než Amonašviliho), tak *knihy na pomoc praxi*, texty metodického charakteru nebo například sborníky uměleckých textů pro jednotlivé třídy primární školy. Významné publikace vázané na humánní pedagogiku a tvořené spolupracovníky Š. Amonašviliho vycházejí také v jiných nakladatelstvích. Z teoretických monografií lze uvést alespoň *Duchovní tradice humánní pedagogiky* V. G. Aleksandrovové (Aleksandrova, 2003), z učebnic pak vzbudilo mimořádný zájem dílo litevské gymnaziální učitelky I. Stulpinene *Fyzika jazykem srdce*.

Jestliže si připomeneme, že Š. Amonašvili odmítá považovat svou humánní pedagogiku za pedagogiku alternativní a že jeho snahou je obnovit školu s uplatněním nejlepších humánních tradic, nepokládáme za příliš šťastné hovořit o jeho pedagogice jako o hnutí, jak jsme činili až dosud. Když jsme se posléze pokusili postihnout stručně šíři tvořivého díla, společenských dějů, odborných aktivit, jakož i institucí a nástrojů sloužících dané věci, troufneme si říci, že ony ideje, skutečnosti, dění a události nesou znaky toho, co nazýváme kulturou. Je tady veliké společenství vzájemně komunikačně provázané, sdílející určitou pedagogickou kulturu. (Pokud by slovo ideologie nebylo v našem prostředí zatíženo velmi negativní konotací, mohli bychom mluvit o sdílení určité pedagogické ideologie.) Kultury mají rovněž své rituály. Také Amonašviliho pedagogika má již svůj rituál. Je jím udělování čestného titulu *Hrdina humánní pedagogiky*, jehož nositeli jsou zvláště zasloužilí spolutvůrci – teoretikové a praktici – této pedagogiky.

Nahlížíme tedy na věc tak, že jde o *pedagogickou školskou subkulturu*. Pedagogickou proto, že se týká edukační reality, která je předmětem peda-

gogického poznávání a vědění. Školskou proto, že je uskutečňována především ve školách, ve školní edukaci. A proč subkultura? Jakkoliv je Amonašviliho humánní pedagogika sdílena a realizována stovkami učitelů a škol, je jen částí ruského školství (a školství některých sousedních zemí), tvoří tedy v celé, celkové pedagogické školské kultuře země subkulturu. Zároveň však pokládáme etablování, prosazování této subkultury za jednu z možných a účinných strategií, jak proměňovat školu a výchovu celkově, jak podle vize Š. Amonašviliho obnovit školu a výchovu v duchu jeho vznešených, posvátných idejí a ideálů.

Závěr

Dospíváme k tomu, že Amonašviliho humánní pedagogice jako významné události lze při její široké praktické školní realizaci rozumět jako pedagogické školské subkultuře. Určujícími atributy této subkultury jsou *humanita a spiritualita*. (Podle tvůrce dané pedagogiky spiritualita humanitu nutně podmiňuje.) Soudíme, že tato subkultura má velkou šanci proměňovat postupně školu zevnitř, nikoliv cestou státních administrativních regulací. Zároveň vzbuzuje naději, že škola a výchova může významně zasáhnout do uzdravování chorob a krizí naší civilizace.

Vše, o čem zde bylo pojednáno, se týkalo Ruska (a zčásti blízkého zahraničí). Každý pokus o přenášení principů, idejí, událostí dané subkultury do prostředí jiné kultury by měl být spojen s citlivým zvažováním únosnosti toho kterého prvku, toho kterého aspektu v daném kulturním prostředí. Každá aplikace by měla být uvážlivou samostatnou konstrukcí vlastního konceptu podle inspirativních idejí Amonašviliho humánní pedagogiky. Zvláště pozorně je třeba číst v Amonašviliho textech to, že při velkém osobním zaujetí pro duchovno v edukaci je v jeho postojích zřejmá velkorysost, tolerance a respekt k jiným spiritualitám, než je spiritualita křesťanská, kterou sám sdílí. Právě takový postoj by měl zabránit jakémukoliv dogmatismu nebo klerikalismu v teorii a praxi školní výchovy.

Literatura

- AKIMOV, A. JE. Škola kak prostranstvo istiny. In *Tri ključa. Pedagogičeskij vestnik*, 2007, s. 14 n.
- ALEKSANDROVA, V. G. *Duchovnaja tradicija gumannoj pedagogiki*. Moskva: MGU, 2003.
- AMONAŠVILI, Š. *Vospitateľnaja i obrazovatel'naja funkcija ocenki učenija školnikov. Eksperimental'no-pedagogičeskoje issledovanije*. Moskva: Pedagogika, 1984.

- AMONAŠVILI, Š. *Výchovná a vzdělávací funkce hodnocení ve vyučování žáků*. Praha: Ústřední knihovna – odborné informační středisko PdF UK, 1987.
- AMONAŠVILI, Š. *Vítejte v škole, děti*. Bratislava: SPN, 1990.
- AMONAŠVILI, Š. *Počemu ne prožil nam žizň gerojami ducha*. Moskva: Izdatělskij dom Šalvy Amonašvili (dále IDŠA), 2003.
- AMONAŠVILI, Š. A. *O vospitanii dočeri. Večno voschodaščaja istina*. [DVD]. Moskva: Centr Rerichov, 12. 4. 2005.
- AMONAŠVILI, Š. *Ballada o vospitanii*. Moskva: IDŠA, 2007a.
- AMONAŠVILI, Š. *Spešite, deti, budem učičsja letat*. Moskva: IDŠA, 2007b.
- AMONAŠVILI, Š. *Istina školy*. Moskva: IDŠA, 2008.
- BERTRAND, Y. *Soudobé teorie vzdělávání*. Praha: Portál, 1998.
- HYHLÍK, F., NAKONEČNÝ, M. *Malá encyklopedie současné psychologie*. Praha: SPN, 1973.
- PIVOVAROV, B. I. Svoboda istiny. In *Tri ključa. Pedagogičeskij vestnik*, 2007, s. 16 n.

RIES, L. Humánní pedagogika Šalvy Amonašviliho. *Pedagogická orientace* 2009, roč. 19, č. 4, s. 5–21. ISSN 1211-4669.

Autor: prof. PhDr. Lumír Ries, CSc., katedra pedagogiky primárního a alternativního vzdělávání, Pedagogická fakulta OU, Dvořákova 7, 701 03 Ostrava, e-mail: lumir.ries@osu.cz